

ENZIMKINETIKA

Az enzimek biokatalizátorok, melyek az aktivációs energia csökkentése révén képesek a kémiai reakciók sebességét specifikusan gyorsítani. Az enzimek a termodinamikai egyensúlyt nem változtatják meg, mivel a reverzibilis reakciók sebességét mindkét irányban, azonos mértékben növelik meg.

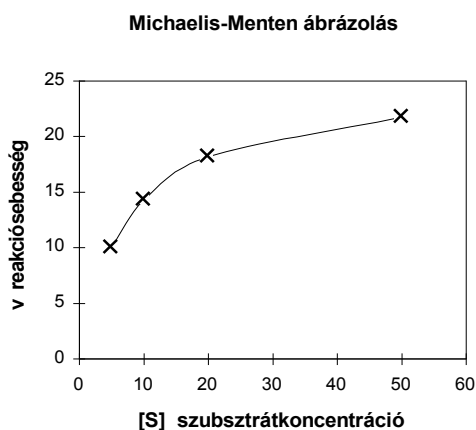
Az enzimreakciók sebességét számos tényező befolyásolja: hőmérséklet, pH, ionerősség, szubsztrátkoncentráció, aktivátorok, inhibitorok, stb.

a./ **Hőmérséklet**növekedés hatására, mint a kémiai reakciók esetében általában, a reakciósebesség nő, amíg a maximális sebességet eléri (hőmérsékleti maximum). A hőmérséklet további növelése fokozza a polipeptidlánc mozgékonyágát, így a molekula szerkezete részben vagy teljesen felbomolhat (hődenaturálás).

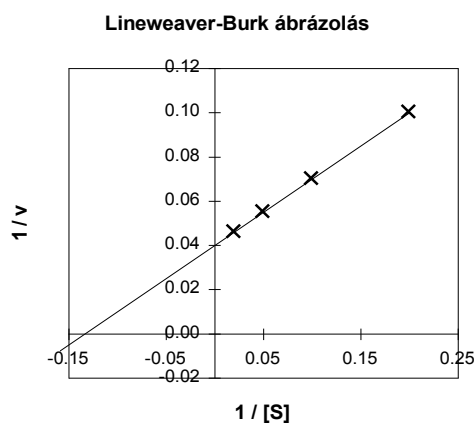
b./ A reakciók **pH**-függése szintén maximumgörbét követ. Az optimális pH-tól való eltérés befolyásolja az oldalláncok disszociációs állapotát, hatással van az enzim funkcióképes konformációjának fenntartására. A pH befolyásolja a szubsztrátok és koenzimek disszociábilis csoportjait is.

A különböző enzimek hőmérséklet és pH optimuma igen tág határok között változik.

c./ A reakciósebesség **szubsztrátkoncentrációtól** való függése derékszögű hiperbolát ír le (1. ábra).

1. ábra. Michaelis-Menten ábrázolás

2. ábra. Lineweaver-Burk ábrázolás

Alacsony szubsztrátkoncentrációk esetén a mért enzimaktivitás lineárisan függ a szubsztrátkoncentrációjától (első rendű reakció). Ezen a szakaszon a $V_{\max} / K_M$ hányados a reakció sebességi állandója. A hányados a hiperbola érintője nulla szubsztrátkoncentrációnál. Bizonyos szubsztrátkoncentrációk felett az enzim molekulák telítődnek a szubsztráttal, az enzimreakció (nullarendűvé válik) sebessége nem növelhető tovább ($V_{\max}$).

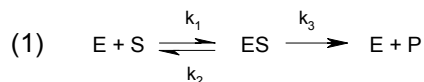
Biológiai minták enzimaktivitásának meghatározása esetén mindig szubsztrátfelesleget alkalmazunk, hogy az összes enzim molekula működését biztosítsuk.

Az enzimek nagy részének működése a klasszikus Michaelis-Menten elmélettel írható le. Ezt **steady-state kinetikának** is nevezik.

Alapfeltételek. A reakció során az [ES] komplex koncentrációja ne változzon. Az [ES] komplex képződése egyensúlyra vezető reakció legyen és az egyensúly gyorsan álljon be. A teljes enzimreakció sebességmeghatározó reakciója az $ES \rightarrow E + P$ átalakulás legyen. A reakció ne legyen megfordítható. Gyakorlatban, kompromisszummal, elfogadható az erős egyensúlyeltolódás E + P irányába. Csak egy szubsztrát vegyen részt a reakcióban. Több szubsztrátos reakciónál csak egy szubsztrát koncentrációja szabja meg a reakciósebességet, a többi szubsztrát koncentrációjának a reakciósebességre kifejtett hatása elhanyagolhatóan kicsi legyen. Valódi kezdősebességeket mérjünk. Az enzim koncentrációja minden mérésnél azonos legyen és a reakció során ne változzon. Az összes, az enzimreakciókat befolyásoló

tényező, mint puffer összetétele, pH, ionerősség, hőmérséklet a méréssorozaton belül állandó legyen. Mérés során az [S] koncentrációja 4 - 6 százaléknál nagyobb mértékben ne csökkenjen.

Az elmélet lényegét a következő egyenlet írja le (1):

Ebből levezethető a következő (2) összefüggés (lásd bővebben a Sillabuszt):

$$(2) \quad v = \frac{V_{\max} \times [S]}{K_M + [S]} \quad (3) \quad \frac{1}{v} = \frac{K_M}{V_{\max}} \times \frac{1}{[S]} + \frac{1}{V_{\max}}$$

A (2) egyenlet egy hiperbola $\underline{x}$ (független változó) és $\underline{y}$ (függő változó) összefüggését írja le ($x = [S]$, és $y = v$). Enzimkinetikai vizsgálatoknál cél az egyenlet két állandójának, $V_{\max}$ -nak és K_M -nek meghatározása. Háromnál több, különböző szubsztrátkoncentrációt alkalmazva, mérjük a reakciósebességet. Célszerűen akkor járunk el, ha a mérőpontok a hiperbola középső szakaszára esnek. Ezt előkísérletekkel lehet megállapítani. Kis szubsztrátkoncentrációknál, mivel a reakcióban a szubsztrátnak csak kis részét használhatjuk el, és mérési módszerünk érzékenységtől függően, a hiperbola elején nincsenek mérőpontok. A szubsztráttelítés tartományában szintén hiányoznak a mérőpontok, mert az alkalmazható szubsztrátkoncentrációnak határt szab annak oldhatósága, a szubsztrátgátlás, stb. A K_M és $V_{\max}$ értékét tehát a hiperbola középső, csonka szakaszából kell meghatározni. A Michaelis-Menten egyenlet felállításának idejében (1913) a hiperbola állandóinak közvetlen meghatározása nem volt lehetséges. A probléma megoldására a hiperbola egyenletének transzformálását alkalmazták. Ezzel az összefüggés lineáris lett, melyből a két konstans grafikusan vagy egyszerű számítással megállapítható. Ilyen transzformálások pl.: az Eadie-Hofstee, Hanes-Woolf, Scatchard megoldások. Legismertebb transzformált forma a Lineweaver-Burk kettős reciprok egyenlet (3), illetve ábrázolás (2. ábra). Ebben a szubsztrátkoncentráció reciprokának függvényében ($1/[S]$ az x-tengelyen) a reakciósebesség reciprokát ($1/v$ az y-tengelyen) ábrázoljuk. A mérőpontok közé egyenest illesztve és az y-tengely felé meghosszabbítva (grafikus extrapolálás) az metszi az y-tengelyt majd az x-tengelyt. Az y-tengely metszete $1/V_{\max}$ értékét adja, az x-tengely metszete pedig $-1/K_M$ értékét. A (3) egyenlet egy $y = ax + b$ egyenes egyenlete, melyben: $y = 1/v$, $a = K_M / V_{\max}$, $x = 1/[S]$ és $b = 1/V_{\max}$.

Ma már, a mérési adatokból $V_{\max}$ és K_M számítását, a számítógépek birtokában, alkalmas algoritmusok (Levenberg és Marquardt, simplex-módszer) felhasználásával, iterációs programmal végezzük. Ezzel a mérési hibák megfelelő statisztikai kezelésének is eleget teszünk.

Számítási példához szolgáljanak a következő adatok:

[S] mmol / ℓ	v μmol/ℓ/min	1 / [S] 1/(mmol/ℓ)	1 / v 1/(mmol/ℓ/min)
5	10.0	0.20	0.100
10	14.3	0.10	0.070
20	18.2	0.05	0.055
50	21.7	0.02	0.046

A 2. ábra szerint vagy számítógéppel megoldva a feladatot $V_{\max}$ értékének $25 \mu\text{mol} / \ell / \text{min}$ -ot, K_M -nek $7.5 \text{ mmol} / \ell$ -t kaptunk. A paraméterek a mérésnél használt egységeket veszik fel.

Az egyenletekben szereplő K_M és $V_{\max}$ a következőképpen definiálható:

A K_M a maximális reakciósebesség feléhez tartozó szubsztrátkoncentráció; jellemzi az enzim szubsztrát iránti affinitását. Másként fogalmazva, bizonyos megkötésekkel: az a szubsztrátkoncentráció melynél az enzim kötőhelyeinek fele szubsztráttal van telítve. Kis K_M érték nagy enzim – szubsztrát affinitást jelent. K_M értéke független az enzim koncentrációjától. Egysége: $\text{mol} \times \ell^{-1}$.

$$K_M = \frac{k_2 + k_3}{k_1}$$

A k_1 sebességi állandó másodrendű reakció sebességi állandója, egysége: $\text{mol}^{-1} \times \ell \times \text{min}^{-1}$. A k_2 sebességi állandó egy elsőrendű reakció sebességi állandója, egysége: min^{-1} . A k_3 sebességi állandó a fent

vázolt feltételek (egyensúlyeltolódás E + P irányába) esetében pszeudo-elsőrendű reakció sebességi állandója, egysége: min^{-1} .

A V_{max} az adott enzimkoncentráció mellett, az enzim telítése esetén, elérhető maximális reakciósebesség. V_{max} értékét a hiperbola aszimptotikusan közelíti meg. K_M -mel azonos szubsztrátkoncentrációnál az enzimreakció sebessége V_{max} -nak 50 %-a, $2K_M$ koncentrációnál 66.6 %, $3K_M$ -nél 75 %, $10K_M$ -nél 90.91 %, $100K_M$ -nél 99.009 %. A telítés annyit jelent, hogy az enzim teljes mennyisége ES komplex-szé alakult. Tehát a maximális sebesség csak a jelenlevő enzim mennyiségétől függ. A reakciósebesség egysége lehet bármely érték időegységnyi változása vagy általában: $\text{mol} \times \ell^{-1} \times \text{min}^{-1}$.

Az enzimműködés fontos jellemzője továbbá a **kcat**, mely a legtöbb enzimreakcióban megegyezik a k_3 -mal. Ez a szubsztráttelítés esetén tapasztalható maximális sebességi állandó, más néven átviteli szám.

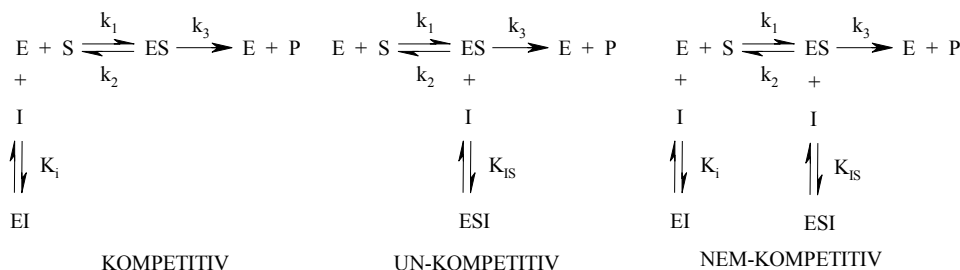
ENZIMGÁTLÁSOK

1. Irreverzibilis gátlás

Az enzim egy vagy több funkciós csoportjának kovalens módosítása. Az inhibitor dialízissel vagy szubsztrát adásával nem távolítható el. (pl. SH- csoport jód-acetáttal történő karboximetilálása, szeril oldallánc OH-csoportjának reakciója diizopropil-fluoro-foszfáttal).

2. Reverzibilis gátlás

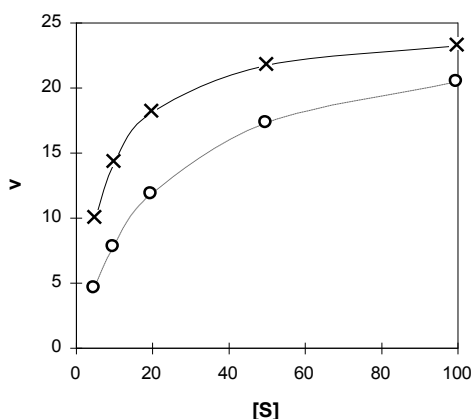
Az inhibitor reverzibilisen kötődik az enzimhez vagy a működéséhez szükséges kofaktorhoz (pl. a fémjéhez kötött fémionhoz). Az enzim és inhibitor között kialakuló kapcsolat nem kovalens. Típusai: kompetitív, nem kompetitív, un-kompetitív, kevert típusú gátlás.

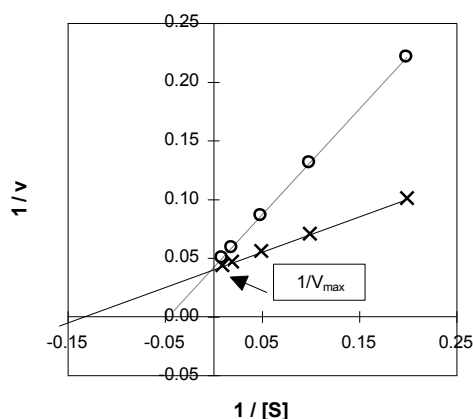
- Az enzim - szubsztrát, illetve enzim - inhibitor komplexek kialakulásának lehetőségei kompetitív, nem kompetitív és a gyakorlatokon nem tárgyalt un-kompetitív enzimgátlások esetében. Kompetitív gátlásnál a gátlószer csak az enzimmel kapcsolódik reverzibilisen (a szubsztráthoz hasonlóan). Un-kompetitív gátlásnál a gátlószer reverzibilis kapcsolódása az enzim-szubsztrát komplex-szel jön létre. Nem kompetitív gátlásnál a gátlószer az enzimhez és az ES-komplexhez is kapcsolódhat, eltérő affinitással. A nem kompetitív gátlástípus tárgyalásánál, a számítások egyszerűsítése céljából, a két affinitást azonosnak vesszük ($K_i = K_{IS}$).

a./ Kompetitív gátlás

Az inhibitor rendszerint a szubsztráthoz hasonló szerkezetű, verseng azzal az enzim aktív centrumához való kötődésben. Megfelelően magas szubsztrátkoncentráció alkalmazásával az inhibitor teljesen leszorítható az enzimről, így a maximális reakciósebesség elérhető; K_M nő, V_{max} változatlan (3. és 4. ábra).

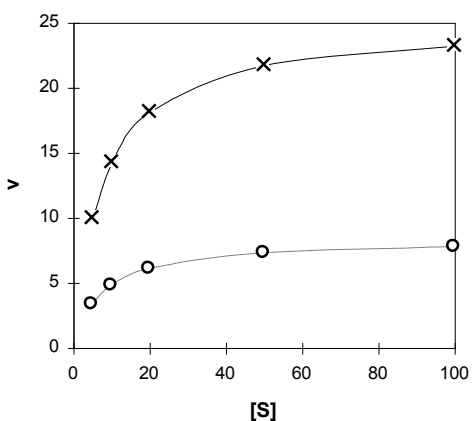
3. ábra. Kompetitív gátlás
Michaelis-Menten ábrázolása

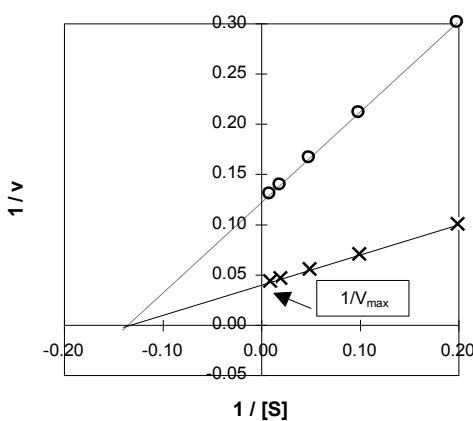
4. ábra. Kompetitív gátlás
Lineweaver-Burk ábrázolása

A 3. - 8. ábráig a görbék paramétereit: $K_M = 7.5 \text{ mmol} / \ell$, $V_{\max} = 25 \mu\text{mol} / \ell / \text{min}$, $[I] = 5 \text{ mmol} / \ell$ és $K_i = 2.5 \text{ mmol} / \ell$.

b./ Nem kompetitív gátlás

5. ábra. Nem kompetitív gátlás
Michaelis-Menten ábrázolása

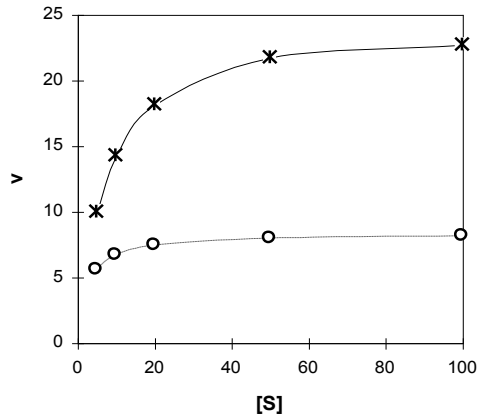
6. ábra. Nem kompetitív gátlás
Lineweaver-Burk ábrázolása

A nem kompetitív inhibitorok feltehetően nem az aktív centrumhoz kötődnek, így a szubsztrát kapcsolódását nem közvetlenül akadályozzák, az enzim szubsztráthoz való affinitása nem változik meg; K_M változatlan. Az enzim katalitikus működése azonban más mechanizmusok szerint gátlódik; $V_{\max}$ csökken (5. és 6. ábra) [pl. az enzim működéséhez szükséges fémionok (pl. Zn^{2+} , Mg^{2+} , Ca^{2+}) megkötése komplex-képzőkkel (EDTA, EGTA, NaF)].

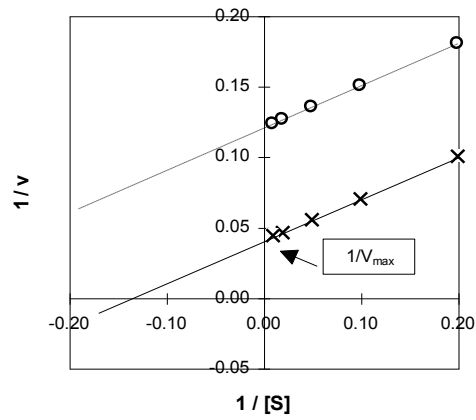
c./ Un-kompetitív gátlás

A nem kompetitív gátláshoz hasonlóan az un-kompetitív gátlás is ritka az egyszubsztrátos enzimreakciók között, de többszubsztrátos reakciónál gyakran észlelhető. Un-kompetitív gátlásnál a K_M nő, a $V_{\max}$ értéke csökken (7. és 8. ábra). A gátlást leíró modell feltételezi, hogy a gátlószer csak az ES komplex-szel lép kapcsolatba és átmenetileg az ESI hármas komplex keletkezik. Un-kompetitív gátlásra iskolapélda az arilszulfatáz vagy néhány dehidrogenáz gátlása cianiddal vagy hidrazinnal. Közös jellemzői ezeknek a gátlószereknek, hogy jó nukleofil jellegű molekulák. A nukleofil reaktáns

elektronokban gazdag atomcsoport és elektronpár leadására hajlamos: a reakciókban Brønsted bázisként viselkedik.

7. ábra. Un-kompetitív gátlás
Michaelis-Menten ábrázolása

8. ábra. Un-kompetitív gátlás
Lineweaver-Burk ábrázolása

Az enzim és inhibitor kapcsolódásakor kialakuló EI komplex stabilitását, az inhibitor hatékonyságát a K_i inhibitor állandóval jellemezhetjük. Ennek meghatározása történhet grafikus úton, pl. Dixon szerint, ahol a reakció sebességének reciprokát ábrázoljuk az inhibitor koncentráció függvényében, különböző szubsztrátkoncentrációk mellett. A gyakorlatokon általában nincs lehetőség a grafikon megrajzolásához szükséges számos mérési pont felvételére, ezért egyetlen mérési pont alapján a megfelelő egyenlet segítségével számítjuk az inhibíciós állandót:

Kompetitív gátlás:

$$K_i = \frac{[I] \cdot v' \cdot K_M}{(v - v')(K_M + [S])}$$

Nem kompetitív gátlás:

$$K_I = K_{IS} = \frac{[I] \cdot v'}{(v - v')}$$

A gátlószer jelenlétében mért reakciósebesség mindig kisebb a gátlószer nélkül mért reakció sebességénél. A Lineweaver-Burk ábrázolásnál ez a szerkesztett egyeneseknek az alapegyenestől való eltéréseben jelenik meg. Az eltérés jellegét a gátlás típusa határozza meg (lásd 4., 6. és 8. ábra). Mértékét az inhibitor koncentráció ($[I]$) és az inhibitorállandó (K_i) a következő egyenlet szerint változtatja:

$$\left(1 + \frac{[I]}{K_i}\right)$$

Ezzel a kifejezéssel a Lineweaver-Burk egyenlet különböző tagjai kiegészülnek. Kompetitív gátlásnál az iránytangens változik, $1/V_{\max}$ értéke változatlan (4. ábra). A Lineweaver-Burk egyenletben a $K_M/V_{\max}$ tagot kell $1 + [I]/K_i$ értékével megszorozni:

$$\frac{1}{v} = \frac{K_M}{V_{\max}} \times \left(1 + \frac{[I]}{K_i}\right) \times \frac{1}{[S]} + \frac{1}{V_{\max}}$$

A nem kompetitív gátlásnál, ahol a gátolt reakció egyenesének meredeksége és $1/V_{\max}$ nő, K_M változatlan (6. ábra), a Lineweaver-Burk egyenlet mindkét tagja bővül:

$$\frac{1}{v} = \frac{K_M}{V_{\max}} \times \left(1 + \frac{[I]}{K_i}\right) \times \frac{1}{[S]} + \frac{1}{V_{\max}} \times \left(1 + \frac{[I]}{K_i}\right)$$

Un-kompetitív gátlásnál az egyenes meredeksége változatlan, $1/V_{\max}$ és $-1/K_M$ értéke nő (8. ábra). A Lineweaver-Burk egyenletben az $1/V_{\max}$ tagot kell szorozni $1 + [I]/K_i$ értékével.

$$\frac{1}{v} = \frac{K_M}{V_{\max}} \times \frac{1}{[S]} + \frac{1}{V_{\max}} \times \left(1 + \frac{[I]}{K_i}\right)$$